

MA'NAVIYATNI KO'ZLAGAN MA'RIFAT YULDUZLARI

Ibragimov Javohir Isamiddin o'g'li – *Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Turkiy tillar fakulteti, O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi.*

Ilmiy rahbar: prof. F.D.Sapayeva

Kalit so'zlar: *Markaziy Osiyolik olimlar, Abdulla Avloniy, Avaz O'tar, Hamza Hakimzoda Niyoziy, maktab, Chor Rossiyasi hukmronligi, ilm va maorif, she'rlar, ma'rifat, millat.*

Eng qadimgi davrdan tortib shu kungacha bo'lgan davr oralig'idagi insonlar, ayniqsa, Markaziy Osiyoda yetishib chiqqan olim-u fuzolalarining ilm va ma'rifat ishlari va ularning jahon ilm faniga qo'shgan hissalarining ta'rifi yuz kitobga sig'arlik darajada emas, undan ham ortiqdir. Qaysi jabhada bo'lmasin ko'pchilik Markaziy Osiyolik olimlarning ilmiy ijodi ularning bilimlaridan hozirga kelib ham qaytadan ilm sifatida o'rganilib kelinmoqda. Ularning zamon og'irliklariga qaramay davrning qiyinchiliklarini chin bardosh bilan yecha olganliklari shunday muhitda ijod eta olganliklarining o'zi ham ularning hayotini o'rganilishini taqozo etadi.

Tahlil qilish uchun olingan ijodkorlardan Abdulla Avloniy, Avaz O'tar va Hamza Hakimzoda Niyoziyning ijodiy kuchini tashkil etuvchi ma'rifatparvarlik g'oyalarini o'zida aks ettira bilgan va ularning ijodida umumiylikka aylanib qolgan xalqni savodli qilishga shu orqali jaholat qutqusidan qutulishga urinishlarini aks ettiran she'rlaridan "Maktab" nomli ilm o'chig'ining markazi hisoblangan she'rlarini tahlil qilishga harakat qildik. Hozirgi kunlarimizning shu shaklda bo'lishini orzu qilib o'z she'rlariga shu kabi tuyg'ularni baxsh eta olganliklarini tahlillashdan iborat.

Uch ijodkorning ijodiy faoliyati bilan tanishar ekansiz, ularning barchasini bo'glab turgan bir jihat yurti savodli qilish va ilmsizlikni jar yoqasidan qutqarishdan iborat ekanligini anglab yetishimiz shubhasiz. Chor Rossiyasi hukmronligining tig'i tushgan har soha borki, o'zgarishsiz qanday bo'lsa shundayligicha yo'q qilingan bo'lsa jumladan maktab sohasida ham bu o'z aksini topadi. Zamonga yangilik olib kirishga uringan har qaysi ilm ahlining vakili borki, qanotsiz qush misoli ko'kdan yerga tomon parvoz qilgan. Uch ijodkorning she'rlarida zamona kishilarining maktabga munosabatini o'zgartirishga ularni ma'rifatli qilishga harakatlari aks ettirilgan. Abdulhamid Cho'lpon ta'kidlagandek, "Hech to'xtamasdan harakat qilib turgan vujudimizga suv, havo naqadar zarur bo'lsa, maishat yo'lida har xil qaro kirlar ila xiralangan ruhimiz uchun shu qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa, millat yashar: Adabiyoti gullamagan va adabiyotining taraqqiysiga cholishmagan va adiplar yetishtirmagan millat oxiri bir kun hissiyotdan, o'ydan, fikrdan mahrum qolib, sekin-sekin inqiroz bo'lur. Buni inkor qilib bo'lmas. "Zero, takrorlanmas ushbu jumalarning o'ziyoq o'zbek adabiyotining, o'zbek xalqini uyg'otish yo'lida aytilganligini ochib beradi. Zamondosh shoirlarning ijodida asosiy o'rin egallagan xalqni savodli qilishga da'vat uch ijodkorning ijod namunasida to'la to'kis yorita olingan.

Avaz O'tarda:

*Ochinglar, millat vayronini obod etgusi maktab,
O'qisin yoshlarimiz, ko'linglari shod etgusi maktab.
Dil-jon birla el maktab ocharga ijtiho etsin,
Nedinkim, bizni g'am qaydidin ozod etgusi maktab²¹³.*

Maktab atigi olti harfli ushbu jumlaning zamirida shunchalik olam sirini ochadigan, millatning vayronasini obod eta oladigan, ko'ngillarga shodlik urug'ini quay oladigan, g'amdand qutqara oladigan joy ekanligi buni ochish uchun dil-u jon birla tirishish kerakligini Avaz O'tar o'z she'rida ko'rsatib bera olgan. Avaz O'tar hayoti va ijodida satirik yo'nalishda yozilgan she'rlari alohida bo'limni tashkil etsada uning ma'naviyat yo'lida ishlari va sara namunalari kishini mushohadaga chorlabgina qolmay hozirgi davrning bizga berilgan imkoniyatlarning qadrini eslatib turadigan ko'zgu bo'la oladigan she'rdir. Zero, Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganlaridek: „Men har doim mustabid sho'rolar tuzumi, o'sha zamonda xalqimiz boshidan kechirgan kunlar haqida ko'proq yozinglar, deb tarixchi va yozuvchilarimizdan iltimos qilaman. O'sha davrda yashagan, uning barcha kirdikorlarini ich-ichidan bilgan ziyolilarimizning qanchasi otib tashlandi, qanchasi qamoqda o'lib ketdi. Ammo o'sha zamonni yoshlarimiz bilishi uchun bizga ko'proq kitoblar, darsliklar zarur” deya bong urib hozirgi davrning istiqloq yoshlariga oyna bo'lib xizmat qilishi kerak ekanligini ochiq oydin ko'ndalang qo'yganlar.

Avaz O'tarda:

*Ko'ngullarning surusi, dog'i ko'zlar nuridir farzand,
Alarning umrini, albatta, obod etgusi maktab.
Ota birla onaga farz o'qitmoq bizni majburiy-
Ki, bizni yaxshilik qilmoqqa mu'tod etgusi maktab²¹⁴.*

Farzand insoniyatning davomchisi u bor ekan hayot davom etadi. Uning qanchalik yaxshi va barkamol shaxs bo'lib yetishida umrini obod etaoladigan ham maktab deydi ijodkor. Ota va onaga dindagi farz kabi majburiy ekanligini uqtirib kelajakning poydevori bo'la oladigan farzandlarni tarbiyalash zarurligini ta'kidlab o'tadi. Chunki bizni yaxshilikka odatlantiruvchi ko'ngillarni yorutuvchi oftob kabi to'g'ri yo'lni ko'rsatuvchi maskan maktab ekanligini ko'rsata bilgan.

Hamza Hakimzoda Niyoziyda:

*Qayu millatda maktab o'lmasa beshak xarob o'lg'ay,
Hama millatda shulchun guftugo' bisyor maktabdin.
Hama ilm-u maorif ganjini devoridur maktab,
Hama hikmat chiqar bu mahzani asror maktabdin²¹⁵.*

Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodiyatidagi “Maktab” she'ridan olingan ushbu jumlada ham maktabi bo'lmagan millat aniq xarob o'lgan, hamma millat uchun ham maktab kerakligini ta'kidlaydi. Maktabni ilm va maorif xazinasining devori, hikmatning barchasi shu yerda ekanligini o'z chizgilarida isbotlab bera olgan. Hamzaning hayoti va ijodida ham uning qanchalik yurti va millatini bu qaro kunlardam ilm yo'li bilan olib chiqishga urunganligini ko'rish, tushunish qiyin emas.

²¹³ To'xliyev B. Adabiyot. (Majmua). 3-kurs. – Toshkent: Bayoz, 2018. 55-bet.

²¹⁴ To'xliyev B. Adabiyot. (Majmua). 3-kurs. – Toshkent: Bayoz, 2018. 55-bet.

²¹⁵ To'xliyev B. Adabiyot. (Majmua). 3-kurs. – Toshkent: Bayoz, 2018. 106-bet.

Hamza Hakimzoda Niyoziyda:

*Kimi maktabda bo'lsa o'rganur axloq o'lub komil,
Hayo, imon-u aql-u sharm-u nomus, or maktabdin.
Kimi istar esa yaxshi hayot-u shon-u shavkatni,
Kelib ilm o'qisin, hosil o'lur ming bor maktabdin*²¹⁶.

Ilm va ma'rifatning beshigi hisoblangan maktabni hayo imon-u aql sharm-u nomus bera olishini, agar shon-u shavkat tilagan bo'lsa ham ularning bachasiga javob bo'la oladigan maskan ekanligini bildirib o'tadi. Ilm ishlov berilmagan olmos misol ko'zga ko'rinmay turgan bo'lsa uni sayqallab beradigan uning bor go'zaligini ochib beraoladigan bu maktabdir. Ustoz qanchalik buyuk bo'lgan yurtning ertasi ham buyuk bo'ldi.

Abdulla Avloniyda:

*Hama xursandlikni ma'danidir ilm, ey o'g'lon,
Hama fazl-u karamni manbayidir ilm, ey o'g'lon,
Hama xo'blarni xo'bin maskanidir ilm, ey o'g'lon,
Hama islom elini masnadidir ilm, ey o'g'lon,
Qo'linga bir kuni muhri Sulaymonni berur maktab,
Shahodatnomayi firdavsi g'ilmonni berur maktab*²¹⁷.

Abdulla Avloniy ijodiyotidagi "Maktab haqida" she'ridan olingan ushbu bo'lak ham keng ijod ahli uchun, ilm yo'liga kirishgan insonlar uchun ilmning fazli karami nimaga olib borishimi ochib bera oladigan jumlarlar qo'llangan. Xursandlikning maskani, fazl-u karamning manbayi yaxshilarni eng yaxshisi va asosiysi islom elining suyanchig'i ilm bo'lsa bir kun kelib Sulaymonning muhrini, shahodatnomayi firdavsiyni tutqazar maktab deya bong urib chiqqan ijodkordir.

Dunyo yaralibdiki doimo harakatda va o'zgarishga tayyor shubhasiz oldinlari halqni savodli qilishga maktab ochishga yoshlarni ma'rifat cho'qqilarini egallashga uringan ijodkorlarning o'y xayollari bugungi kunda ro'yo emas balki kundalik turmush bo'lib ulgurdi. Endigi navbat esa shu kunlarga erishish uchun hayotidan kechagan, o'zini ilm yo'lida baxshida qilgan, oilasi farzandlaridan kechib bo'lsa ham millatning uyg'onishi uchuin harkat qilgan ijodkorlarning ijodiy ishlarini to'laroq o'rganish ularning o'zbek adabiyotiva jahon adabiyotidagi o'rnini ko'rsata bilish bizning kelajak avlodning vazifasi bo'lmog'i kerak. Uch ijodkorning ijodiyotida "maktab" turli o'rinda turli xil variantda qo'llanganligini ularning kichik variant shaklida ko'rgan bo'lsak hammasida yurt farzandlarini uyg'otishga chorlovdan iborat ekanligini anglash oson. So'z oxirida Hamza Hakimzodaning hozirgi kunimizni orzu qilganligi va shu kunlar uchun yonib yashaganligi aks etgan.

Adabiyotlar:

1. "Adabiyot" (Majmua) Akademik litseylarning uchunchi bosqichi uchun. "Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. T 14.02.2018. AI N 234.
2. Tanlangan asarlar. 2 jildlik, 1-jild. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
3. To'xliyev B. Adabiyot. (Majmua). 3-kurs. – Toshkent: Bayoz, 2018. 107-bet.
4. Sapaeva, F. (2021). Poet's Heart Addresses. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 10, 64-69.

²¹⁶ To'xliyev B. Adabiyot. (Majmua). 3-kurs. – Toshkent: Bayoz, 2018.

²¹⁷ Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006. 84-bet.